

İŞLEVLERİ AÇISINDAN ARAPÇADA EDİLGEN YAPI

Yusuf KARATAŞ (*)

Öz

Bu makalede Arapçada edilgen yapı önce terim olarak incelenmiş farklı adlandırmalara dikkat çekilmiş sonra bir söylemi anlamlandırma sürecine katkısını görmek için Arapça edilgen yapının kullanım amaçları üzerinde durulmuştur. Çalışmada, Arap dilinin en zirvesinde bulunan Kur'ân Kerimdeki edilgen yapıların işlevleri, metne kattığı anlamsal boyutları örnekler verilerek incelenmiştir. Gramer –anlam arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edilgen yapı, Arapçada Mechul Fiil, İşlevsel Dilbilgisi, Arapça Dilbilgisi, Anlambilim

The Functions of the Passive Structure in Arabic Language

Abstract

This article deals with the passive structure in Arabic Language in the as a term by drawing attention to its different namings. This study dwell on purposes and functions in usage of Arabic passive structure to consider on contributions to processes in the signification of discourse. Moreover The functions of passive structures in Qurân is examined and given examples of semantic dimensions which are added to text and it is attracted attention to grammatical meaning.

Keywords: Passive structure, Arabic passive verb, Functional grmmar, Arabic grammar, Semantics

*) Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniv., İlahiyat Fak., Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı.
(e-posta: ysfkrtas@hotmail.com)

Giriş

Bir dilde salt yapı ve biçim çalışmalarından ziyade bu yapı ve biçimlerin işlevleri üzerinde durmak, metni anlamlandırma sürecindeki katkılarını belirlemek oldukça önemlidir. Bu yaklaşımla, Arapçada edilgen yapı ve onun işlevsel özelliklerinin bir söylemin anlamına olan etkileri, kullanım amaçları üzerinde durulacaktır.

Arapçada etken yapı (الفعل المبني للمعلوم) öznesi zikr edilen eylem ya da öznesine isnad edilen eylem, edilgen yapı (الفعل المبني للمجهول) ise öznesi zikredilmeyen hatta çeşitli amaçlar için öznesi eksiltilen eylemdir (el-Galâyînî, 1994: I/49-50; ‘İbâde, 2005: 62). Eylemin etkisinin özneyi aşmadığı ya da doğrudan nesneyle ilişkisi olmayan eyleme geçişsiz eylem (الفعل اللازم), eylemin etkisinin öznesini aşan ve nesneye ihtiyaç duyan eyleme ise geçişli eylem (الفعل المتعدّي) adı verilir (el-Galâyînî, 1994: I/34, 48; ‘İbâde, 2005: 227-8).

Arapçadaki edilgen yapı olgusu sadece Arapçaya has bir olgu değil Sami dillerinde var olan bir özelliktir ancak zamanla bu özelliğin bazı Sami dillerinde kaybolduğu bilinmektedir. Özellikle batı sami dillerinde bu yapıdan bahsedilebilirken Güney Arapçası, Arâmice ve Âkadça gibi güney sami dillerinde bu yapı hiç yoktur. Süryânice gibi bazı Sami dillerinde ise edilgen yapı yerine dönüşlülük yapısı kullanımına yönelinmiştir (‘Amâyira, 2003: 127-8). Edilgen yapının ise tam olarak dönüşlülük (المطاوعة) ifade etmediği ortadadır. Örn.:

Cam kırıldı	كُسِرَ الزُّجَاجُ
Cam (kendiliğinden) kırıldı	انكسَرَ الزُّجَاجُ
Camı kırdım dolayısıyla cam kırıldı.	كسرتُ الزُّجَاجَ فانكسَرَ

Yine aşağıdaki ayette geçen (غِيضَ) kelimesi (انغاضَ) kelimesinden farklı anlam taşır. Ayette sanki suyun çekilme süreci gizli bir güç tarafından olurken (انغاضَ) fiili, su çekilmesinin kendiliğinden oluşuna işaret etmektedir.

Su çekildi, iş bitirildi.	(وَوَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ) 11\44
---------------------------	---

Diğer yandan günümüzde batılı dillerinin etkisiyle günümüz Arapçasında bu yapının yerine özellikle basın dilinde başka bir kullanım belirmektedir: Bir fiilin masdarından önce (تَمَّ) mazi (geçmiş zaman) fiili ya da (يَتِمُّ) muzari (geniş/şimdiki zaman) fiili getirilerek edilgen yapının işlevi sağlanmaya çalışılmaktadır. Örn:

Son yıllarda büyük bir ilerleme
(gerçekleştirmesi tamam oldu)
kaydedildi.

تَمَّ تَحْقِيقُ تَقْدِيمِ كَبِيرٍ خِلَالَ السَّنَوَاتِ
الْأَخِيرَةِ.

Test sınav sonuçları(nın yayını bu hafta
tamam oluyor) bu hafta yayınlanıyor

يَتِمُّ نَشْرُ نَتَائِجِ الْاِخْتِبَارَاتِ الْمَوْضُوعِيَةِ فِي
هَذَا الْأَسْبُوعِ

Aslında (تَمَّ تَحْقِيقُ) yerine (حُقِّقَ) ve (يَتِمُّ نَشْرُ) yerine (تُنَشَّرُ) kullanımı dilin aslına ve edilgen yapının işlevleri açısından daha isabetli olacaktır.

Türkçede yapan ve olanın özne olduğu ve yüklem belirlediği işin doğrudan özne tarafından yapıldığını gösteren fiil çatısı etken eylem (Karaağaç, 2012: 644; Korkmaz, 2007: 89), yalnızca özneye yönelen, yalnızca özneyi etkileyen (Karaağaç, 2012: 653) ve fiilin gösterdiği işi yapan şahsın veya nesnenin açıkça belirtilmediği fiil edilgen çatılı/görünümlü eylem olarak kabul edilmektedir (Korkmaz, 2007: 80). Diğer yandan öznenin bir başka varlığı doğrudan etkileyemediği ve nesne alabilen eylemler geçişli eylem, öznenin bir başka varlığı doğrudan etkileyemediği ve öznenin bir başka varlıkla ilişkisi olmayan (Karaağaç, 2012: 646-7) veya nesne istemeyen eylemler geçişsiz eylem olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2007: 95-6). Dikkat edilirse Karaağaç'ın (2012: 646-7) Türkçede edilgen yapı ve geçişli fiil ayrımının belirgin olmadığı görülür. Çoğu dilde zamanla kimi kullanımlar terk edilip yerine başka kullanımlar tercih edilmektedir. Bu çalışmada öncelikle Arapçada edilgen yapı kavramı üzerinde durulacak sonra klasik Arapçada özellikle Kur'anda edilgen yapının kullanımları üzerinde durulup bu yapının anlatım ve edebi işlevleri irdelenecektir.

Terim olarak Arapçada Edilgen Yapı (الفعل المبني للمجهول)

Arapçada edilgen yapı (الفعل المبني للمجهول) kavramı yaygın kullanılmakla birlikte bu kavrama karşılık gelebilecek 10'un üzerinde kavram bulunmaktadır. (بني الفعل), (غير مسمى الفاعل), (ما لم يسم فاعله), (المبني), (الفعل الذي شغل بالمفعول), (فعل المفعول), (للمفعول المبني), (نائب الفاعل) kavramları bunlardan bazılarıdır. Aynı şekilde (القائم مقام), (اسم ما لم يسم فاعله), (مفعول ما لم يسم فاعله) (مفعول ما أقيم مقام), (ما أقيم مقام الفاعل), (الاسم الذي صار بمنزلة المفعول), (الفاعل) gibi kavramlar kullanılmıştır (Muhammed, 2006: 35-36).

Sibeveyh [ö. 180H] (2004: 4/283) bir bağlamda edilgen yapıyı (فُعِلَ - يُفَعَّلُ) sarf (biçimbilim) ölçüsüyle ele almaktadır. (اسْتَحْرَجَ) fiilinin edilgen yapısının başka bir ifadeyle (فُعِلَ)'sinin (أُسْتُفْعِلَ) şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir. Başka bir bağlamda Sibeveyh (2004: 1/41-2) edilgen yapıdan (فُعِلَ مَفْعُولٌ) olarak bahseder.

Abdullah'a elbise **giydirildi**.

كُسِيَ عَبْدُ اللَّهِ الثَّوْبَ.

Abdullah'a para **verildi**.

أَعْطِيَ عَبْدُ اللَّهِ الْمَالَ.

Bir diğer bağlamda ise Sibeveyh (2004: 1/229) mastarların meful oluşlarını ele aldığı bölümde bütün mastarların fiilleri/yüklemleri başka bir nesneyi merfu (fail) yapmıyorsa merfu (nâibu'l-fail) olduklarını belirtir:

Sert biçimde **yüründü**.

سِيرَ سَيْرٌ شَدِيدٌ.

Hafifce vuruldu.

ضُرِبَ ضَرْبٌ ضَعِيفٌ.

İki kez vuruldu.

ضُرِبَ بِهِ ضَرِبَتَانِ.

Ayrıca Sibeveyh, bu yapının özetleme amaçlı ve sözün gücünün gereği olduğuna dile getirmiştir.

el-Ferrâ [ö. 207H] (t.y.: 1/301, 2/320, 3/53) aşağıdaki ayetleri ve diğer bir çok edilgen yapı içeren ayetleri açıklarken (لَمْ يُسَمَّ فاعله) ifadesine başvurmuştur.

dikili taşlar üzerinde **boğazlanan** hayvanlar

(وَمَا دُبِحَ عَلَى النَّصْبِ) 3\5

Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için **saklanan** göz aydınlıklarını bilemez

(فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) 17\32

beni tekrar **diriltilecek** olmakla mı tehdit ediyorsunuz?

(أَتَعِدَّائِي أَنْ أُخْرَجَ) 17\46

Yine el-Ferrâ (t.y.: 1/453) 9\111 (فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ) ayetini açıklarken bazı Kurrânın “mefulu failin önüne geçiriyorlar” diyerek edilgen yapıyla (المبنى للمجهول) etken yapıyı (المبنى للمعلوم) kasetmektedir.

el-Ehfaş [ö. 215H] (1990: 504) ise edilgen yapıya aşağıdaki ayeti açıklarken işaret etmektedir. (فَصَلَّتْ) filinin (آياته) kelimesini etkilediğini (بـ) ve onu fail konumuna getirdiğini belirtmiştir.

anlama ve kavrama yeteneğine sahip bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe **açıklanmış** bir kitap

(كِتَابٌ فَصَّلْتُ آيَاتَهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ

يَعْلَمُونَ) 3\41

Aynı şekilde el-Ehfaş (1990: 169) 2\183(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) gibi edilgen yapı içeren ayetlerin açıklamasında (شَعَلَ الْفَعْلُ ب---) gibi edilgen yapıyı gösteren ifadelerden yararlanmakta, nâibu fail için ise (منزلة الفاعل) ya da (مقام الفاعل) ifadelerini kullanmaktadır.

El-Kurtubî [ö. 671], (1964: 1/279, 5/417, 9/358, 8/139) edilgen yapı için (الفعل المجهول), (مَبْنَى للمفعول), (لم يسمَّ فاعله), (غير مسمَّى الفاعل) terimlerini kullanmıştır.

Hassân (1974: 2/97) edilgen yapı için (الفعل المبني للمجهول) terimini tercih etmek ve bu terimin (الفعل المبني للمفعول)'den daha kapsayıcı olduğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde sözde öznenin her zaman meful olmayacağını bazen zarf, mastar ve cermecur durumlarında olabileceğinden dolayı sözde özne (النائب عن الفاعل) teriminin (المفعول الذي لم يسمَّ فاعله) ifadesinden daha kapsayıcı olduğuna dile getirmiştir.

Arapçada Edilgen Yapının İşlevleri

Edilgen yapının kullanımını gramerciler secî (düzyazıda kafiye), şiirde vezin, îcâz (özlü anlatım), failin bilinme/mesine bağlarken sözbilimciler müfessirler, dilciler edilgen yapının kullanımının genelleme, korkutma, devamlılık, uyarı, yadsıma vb. işlevlerine dikkat çekmektedir (Muhammed, 2006: 17; es-Suyutî [ö. 911H], 1998: 1/518;). Hassân (1974: 2/97) Arapçada edilgen yapının özetleme/kısaltma;

Yarışmacı başarılı olunca ödüllendirildi.

لَمَّا فَازَ السَّبَّاقُ كَوْفِيَّ

secî (düz yazıda kafiye) olmak üzere lafzî amaçlı olduğunu;

Kimin işi iyi olursa kıymeti bilinir.

مَنْ حَسَنَ عَمَلُهُ عُرِفَ فَضْلُهُ

Kafiye için tercih edilmesi;

Aile ve mal mülk emanetten başka bir şey değildir. Emanetlerin bir gün iade edilmesi gerekir. (Lebîd b. Rabîa (Akt. er-Racihî, 1999:22)

وما المال والأهلون إلا ودائعٌ ولا
بُدَّ يوماً أن تُردَّ الودائعُ

bir de failin (öznenin) bilinmemesi, failden ya da fail için korkulması;

Falanca öldürüldü.

قَتِلَ فُلَانٌ

kapalılık, ya da adının dillere dolanmasından kaçınarak yüceltme, ya da adına değinmeyecek küçültme, failin adının zikredilmesinin güdülen amaçla ilgisinin olmaması ve asıl maksadın eylemin kendisi olduğunda ya da yaygın ve biliniyor olması gibi manevi gayeler doğrultusunda edilgen yapı kullanımının yapıldığına dikkat çekmiştir.

Gönüller kendisine ihsanda bulunana
sevme eğiliminde **yaratılmıştır**.

جُبِلَتِ النُّفُوسُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا

Edilgen yapının işlevlerini, cümleye kattığı anlamsal boyutlarını inceleme sürecinde üzerinde durulması gereken Arapçadaki tüm edilgen yapıların etken yapıdan türetilip türetilmediği, her edilgen yapının etken kullanımının olup olmadığı ya da eksiltilen belirli bir öznesinin bulunup bulunmadığıdır. Mesele hastalık, özur, rahatsızlık gibi bir durumu ifade etmek için bazı fiillerin sadece edilgen yapısı kullanılmaktadır: (felç oldu/فُلِحَ), (verem oldu/سَلَّ), (bayıldı/عَمِيَ عَلَيْهِ-عُمِيَ عَلَيْهِ). Dolayısıyla bu fiillerin yapısal olarak na'ibu'l fail (sözde özne) konumundaki merfu isimleri failleri/özneleri olarak kabul edilir.

Arapçada edilgen yapı düzyazıda kafiye (secî), şiirde vezin inşa etmenin dışında aşğıdaki işlevleri yerine getirmektedir.

• Failin (Öznenin) bilinmesi

Özne muhatap tarafından bilindiği için özne eksiltilip edilgen yapı kullanımı tercih edilmektedir (es-Suyutî [ö. 911H], 1998: 1/518; es-Semarrâî, 2/62).

insan zayıf **yaratılmıştır**.

وَأَخْلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا 28\4

İnsan tez canlı **yaratılmıştır**.

أَخْلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ 37\21

Yukarıdaki ayetlerde geçen yaratılışın kime nisbet edileceği aşağıda ayetlerde vurgulanmıştır.

Yaratan Rabbinin adıyla oku! O,
insanı “alak”dan **yarattı**.

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (1) خَلَقَ
الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ 2-1\96

İnsanı **yarattı** ve ona beyanı (açık ve
berrak şekilde düşüncesini ifadeyi) **öğretti**

خَلَقَ الْإِنْسَانَ (3) عَلَّمَهُ النَّبِيَانَ 4-3\55

İbn Cinnî [ö. 392H], (1994: 1/104) bir kişinin döven kendisi olsa bile (Zeyd dövüldü /ضُرِبَ زَيْدٌ/ diyebileceğini aslında burada bilinmesi istenen dövenin kim olduğu değil dövülenin bilinmesi olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki ilk iki ayette kimin yarattığından ziyade insanın yaratılış olgusu öne çıkmaktadır.,

• Failin Bilinmemesi

Dilciler failin muhatap tarafından bilinmiyor olması sebebiyle edilgen yapı kullanımına işaret etmektedirler (es-Semarrâî (2003: 2/62; Muhammed, 2006: 44-51; es-Suyûtî, 1998: 1/518). Örn: (para çalındı/سُرِقَتِ النَقُودُ), (kapı kırıldı/كُسِرَ البابُ). Kur'ân bağlamında ise edilgen yapıların gerçek öznelere delalet eden karınlerinin bulunduğu dikkat çeker:

Rabbinden sana indirilen (Kur'an)'ın gerçek olduğu	(الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ) 6\34
Semûd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helâk edildi.	(فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلَكُوا بِطَاغِيَةِ) 5\69

(ile//ب), (-den/من) edatlarıyla (hurufu'l-cer) yukarıdaki ayetlerdeki gerçek özneler belirtilmiştir (Muhammed: 2006: 50). Dolayısıyla Kur'ânda özne bilinmediği için ya da öznenin bilinmediğini vurgulamak için edilgen yapı kullanıldığına delalet eden bir ayet bulmak zordur.

• Failden korkulması ya da fail için korkulduğu için edilgen yapı kullanımı

(Bina yıkıldı/هُدِمَ الْبِنَاءُ), (adam öldürdü/قُتِلَ الرَّجُلُ) örneklerinde görüldüğü üzere kişi işi yapanı bildiği halde ya kendisine kötülük yapılmasından ya da hedef göstermekten kaçındığı için edilgen yapı kullanımı söz konusu olmaktadır.

• Yüceltme amacıyla edilgen yapı kullanımı

Kur'ân-ı Kerimde genel iyilik, hayır ve nimet vermeden bahsedilirken Allah (C.C.) lafzı açıkça zikredilmekte ama kötülük, şerr, çirkinlikten bahseden bölümlerde Allah lafzı zikredilmemektedir.

Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım.	(الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي) 3\5
işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklarla birliktedirler.	(فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ) 69\4

Es-Semarrâî (2003: 2/63) bazen yüceltme için öznenin zikredilebileceğini ifade etmiştir:

Fakat, zulmedenler bilgisizce nefislerinin arzularına uydular. Allah'ın (bu şekilde) **saptırdıklarını** kim doğru yola sevk edebilir Allah'ın **saptırdığını** yola getirmek mi istiyorsunuz?

(بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ
فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ) 29\30
(أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ) 88\4

Dikkat edilirse yukarıdaki ayetlerde Allah'ın irade ve dilemesinin dışına çıkılmayacağı vurgusu öne çıkmaktadır.

“Hakikaten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü **istendi**, yoksa Rableri onlara bir hayır mı **diledi**?”

(وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرُّ أَرِيدُ يَمَنَ فِي الْأَرْضِ
أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا) 10\72

Yukarıdaki ayette görüldüğü üzere kötülük edilgen yapıda rehberlik/hidayet etken yapıda gelmiştir.

Bu çerçevede Kur'ânda (süslü gösterdi/زَيَّنَ) ve (süslü gösterildi/زُيِّنَ) fiillerin kullanımındaki farklılık oldukça belirgindir.

Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize **güzel göstermiş**; inkârı, fasıklığı ve (İslâm'ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir

(وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ) 7\49

Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için **süsledik**

(وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ) 16\15

Yukarıdaki ayetlerde imanın kalplere sevdirilip güzel gösterilmesi ve gök yüzünü burçlarla donatma Allah'a C.C. nisbet edilmiştir. Nefsin arzudıklarını güzel görme, dünya hayatına kendini kaptırma ve insanın yaptığı kötü işleri güzel bulması işleyen aşağıdaki ayetlerdeki olumsuz anlam yüklü olan (زَيَّنَ) fiili edilgen çatılıdır.

Kadınlar, oğullar, kantar kantar altın gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana **süslü gösterildi**.

(زَيَّنَ لِلنَّاسِ حُبَّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ) 14\3

İnkâr edenlere dünya hayatı **süslü gösterildi**. Onlar iman edenlerle alay etmektedirler.

(زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا) 212\2

Rabbinin katından açık bir belgesi olan kimse, kötü işleri kendisine **güzel gösterilen** ve nefislerinin arzularına uyan kimseler gibi midir?

(أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ) 14\47

Kur’ân-ı Kerimde inanç ve her şeyin Allah C.C.’in iradesine ve gücüne bağlı olduğuna delalet eden bağlamlarda (süslü gösterdi (زَيَّنَ) fiili etken yapıda kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerin bağlamı incelendiğinde kötülük ve şer vurgusu görünmemektedir:

Şüphesiz, ahiret hayatına inanmayanların işlerini biz kendilerine güzel **göstermişizdir**

(إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ) 4\27

Allah dileseydi ortak koşmazlardı. ... Böylece her ümmete yaptıklarını süslü **gösterdik.**

(وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا... كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ) 108-107\6

Yine Kur’ân-ı Kerimde (آتَى الكتاب) etken yapısı övme ve yüceltme işlevi görünürken ve (أوتِيَ الكتاب) edilgen yapısı yerme, azarlama ve uyarı bağlamında yer aldığı görülür (es-Semarrâî, 2003: 66).

Kendilerine kitab **verdiğimiz** kimseler, onu gereği gibi okurlar

(الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ) 121\2

Kendilerine kitab **verdüklerimiz** de onun, Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler.

(وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) 114\6

Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü üzere “kitab verdüklerimiz” şeklinde etken yapıyla ifadeyle bir sahiplenme ve onura etme söz konusudur. Aşağıdaki ayetlerde ise “kitab verilenlerin” ifadesinin edilgen yapıyla olmasıyla gereğini yerine getirmediği için bir yerme, kınama vurgusu kendini göstermektedir.

Daha önce kendilerine **kitap verilip** de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaştıkları gibi olmasınlar.

(وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ) 16\57

Kendilerine **kitap verilenler**, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düşürlür.

(وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ) 4\98

kendilerine **kitap verilenlerden** bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını (Tevrat'ı) arkalarına attılar.

(تَبَدَّ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ) 101\2

• Küçümseme

Faili/özneyi küçümseyip ve değersiz kılmak için tümceden eksiltilmekte ve edilgen yapı kullanımı tercih edilmektedir (es-Sabbân [ö. 1206H], (t.y.): 2/88. Örn: (Hz. Hüseyin öldürldü(şehit edildi)/الْحَسِينُ قُتِلَ) ve (Hz. Bilal işkence edildi/أُوذِيَ بِلَالٍ).

Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya **çekildiği** gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz?

(أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ) 108\2

Bu ayette görüldüğü üzere Musa (a.s.) sorgulayanların kimler olduğu üzerinde durulmamaktadır. Ayette sorgulayanların hem kimler olduğuna yer vermeyerek bir küçümseme hem de failden ziyade eyleme/olguya bir dikkat çekildiği söylenebilir.

• Faili kapalı/mubhem bırakma

Konuşmacı faili tevazu ya da bir başka sebep için açıklamak istememesinden edilgen yapı kullanılır (es-Semerrâî, 2003: 2/63): (تُصَدَّقَ عَلَىٰ مَسْكِينٍ), (kibirli hor görüldü/أُهِنَّ مَتَكَبَّرُ). Er-Razî [ö. 1389H] (t.y.: 27/487) aşağıdaki ayetin tefsirinde (فِيلٍ) failinin failinin açık biçimde belirtilmemesinin sebebinin belirli bir öznenen ziyade tüm salih insanların son sözlerini aynı olduğuna delalet ettiğini dile getirmiştir.

“Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” denilmiştir.

(وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) 75\39

• Faile yer vermenin bir işlevinin olmaması

Bazı dilciler, edilgen yapının bu işlevi özetleme, faili mubhem bırakma gibi gayelerle açıklamıştır. Edilgen yapı kullanımıyla konuşmacının/söz sahibinin doğrudan önem verdiği noktanın öne çıktığı belirtilmektedir (Muhammed, 2006:54). Bu işlev yukarıda geçen faili mubhem bırakma işleviyle benzer bir işlev görmektedir.

daha ne isteriz, işte sermayemiz de bize **iade edilmiş**

(مَا نَبْغِي هَذِهِ بِصَاعَتْنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا) 65\12

Size bir selâm **verildiği** zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin.

(وَإِذَا حَيَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا) 86/4

Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) **engellenmiş** olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin.

(وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) 196/2

Yukarıdaki ayetlerde sırasıyla vurgunun “malın kimin geri verdiği”nden ziyade malın geri verilmiş olmasında”, “selam verenin kim olduğundan ziyade selam kimden gelirse gelsin en güzel biçimde karşılık veremeye” ve “kuşatmanın/engelin kimden, neyden kaynaklandığından daha çok bu durumda ne yapılacağına” olduğu görülmektedir.

• Çokluk ifade etmesi

Etken yapıda fail açık seçik ve belirgin durumda iken edilgen yapı bazı bağlamlarda failin bir fazla olabileceğine işaret eder. Aşağıdaki ayetlerde (قِيلَ) fiiline Allah (C.C.), Peygamber (a.s.), öğüt veren salih kişiler fail olarak takdir edilebilir. Ayrıca bu ayetlerde “söyleyen” failden ziyade onların takındıkları tavır, aldıkları tutumun öne çıktığı söylemek mümkündür.

Onlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” **denildiğinde**, “Biz ancak ıslah edicileriz!” derler.

(وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ) 11/2

Ona “Allah’tan kork” **denildiği** zaman, gururu onu daha da günaha sürükler.

(وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ) 206/2

• Süreklilik ve kalıcılık anlamı taşınması

Allah yolunda **öldürülenlere** ölümler” demeyin. Hayır, onlar diridirler.

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ) 154/2

Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine **güvenilen** kimse emanetini (borcunu) ödesin.

(فَإِنْ آمَنَ بِبَعْضِكُمْ بَعْضًا فليؤدِّ الَّذِي أُوتِئَ أَمَانَتَهُ) 283/2

Bu ayetlere bakıldığında ilkinde (يقتل) fiilinin hem edilgen çatılı hem de muzari/geniş zaman fiili olduğu görülür. Bu durum ayette bahsi geçen olgunun zamanla ve kişiyle sınırlı olmadığına delalet etmektedir. Yine ikinci ayetteki şart yapısı ve (أوئمن) fiilinin edilgen oluşu ayetin anlamını zaman ve kişi sınırlamasından kurtarıp ona süreklilik anlamı katmaktadır.

• Genelleştirme işlevi görmesi

Kendilerine **uyulanlar** o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar.

(إِذْ تَبَرَأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَأَوْا الْعَذَابَ) 166\2

Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk **teklif edilmez**.

(لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا) 233\2

Yukarıdaki ilk ayette (اتَّبَعُوا) fiilinin hem edilgen yapıda gelmesi hem de (الَّذِينَ) gibi bir ismi mevsul/bağlayıcı unsur'un bulunması ayetin anlamını genelleştirmekte ve belirli bir failden bahsetmek zorlaşmakta olup benzeri davranış sergileyenler ayetin kapsamına girmektedir. İkinci ayette ise genelleştirmenin (تُكَلِّفُ) fiilinin edilgen ve muzari ve (نَفْسٌ) kelimesinin nekira/belirsiz olmasıyla sağlandığı görülmüştür.

Sonuç

Kimi sami dillerinde edilgen yapı hiç kullanılmazken Süryanice gibi dillerde edilgen yapı yerine dönüşlülük yapısını tercih edildiği görülmüştür. Erken dönemden itibaren Arapçadaki edilgen yapının dilcilerin dikkatini çekmiş ve oldukça zengin bir terminolojiye sahiptir. Arapçada edilgen yapının özetleme, yüceltme, yeme, süreklilik ve genelleştirme gibi çok sayıda işlev için kullanıldığı görülmektedir. Bu işlevlerin bazılarının Kur'ân Kerimde çok belirgin olduğu tespit edilmiştir. (زَيْنٌ) ve (آتَى الْكِتَابَ) ve benzeri kelimeler ayrı ayrı incelendiğinde yüceltme ve yeme gibi işlevler oldukça dikkat çekicidir.

Kaynakça

- ‘Amâyira, İsmâil Ahmed. (2003). *Dirâsâtun Luğaviyyatun Mukârana*. ‘Ammân: Dâru Vâil li'l-Neşr ve't-Tevzi'i.
- ‘İbâde, Muhammed İbrahîm. (2005). *Mu‘cemu Mustalahâti'l-Nahv ve's-Sarf ve'l-'Arûz ve'l-Kâfiye*. el-Kâhire: Mektebetu'l-Êdêb.
- el-Ehfaş'ul-Evsat, Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade. (1990). *Maânî'l-Kur'ân*. C. 1-2. (Tah. Huda Mahmûd Karrâ'a). el-Kahire: Mektebetu'l-Hanci
- el-Ferrâ, Ebu Zekerriya Yahya İbn Ziyâd. (t.y.). *Maânî'l-Kur'ân*. C. 1-3. (Tah. Ahmed Yusuf Necâtî ve diğ.). Dâru'l-Mısıryya li't-Telif ve't-Terceme.
- el-Galâyînî, eş-Şeyh Mustafa. (1994). *Câmi'ud-Durûsi'l-Arabiyya*. (I-II-III), Beyrut: el-Mektebe el-Asriyye
- el-Kurtubî (ö. 671H), Ebu Abdî'llah b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferah el-Ensâri. (1964). *El-Câmi'u li ahkâmi'l- Kur'ân*. C. 1-20. (Tah. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş) el-Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısıryya.

- er-Râcihî Şerefu'd-Dîn. (1999). *El-Mebna li'l-Mechul, Terâkibuhu ve Delâlatuhu fi'Kur'âni'l-Kerîm*. El-İskanderiyye: Darul'-Marife el-Cami'iyye
- er-Râzî [ö.1389H], Muhammed b. Omer b. el-Huseyn(Ebu Abdullah Fahru'd-Dîn). (t.y.) *Tefsiru'l-Kebîr ve Mefâtihu'l-Ğayb*. C. 1-32. Dâru'l-İhyai't-Turâsi'l-Arabî.
- es-Semerrâî, Fâdil Sâlih. (2003). *Maânî'n-Nahv*. C. 1-4. el-Kahire: Şeriketu'l-'Âtik
- es-Suyûtî (ö. 911H), Celâlu'd-Dîn Abdu'r-Rahmân. (1998). *Hem'u'l-Hevami' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. C. 1-4. (Tah. Ahmed Şemsu'd-Dîn). Lubnân: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hasan, Abbâs. (1974). *en-Nahvu'l-Vâfî*. C. 1-4. el-Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- İbn Cinnî [ö. 392H], Ebu'l-Feth Osmân. (1994). *el-Muhtesab fi Tebyîni Vucûhi Şavâzî'l-Kiraâti ve'l-Îzâhi anhâ*. C. 1-2. (Tah. Alî en-Necdî Nâsif ve diğ.) el-Kâhire.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçe'nin Dilbilgisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaman, H. ve diğ. (2007). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Muhammed, Abdu'l-Fettâh. (2006). el-Fi'u'l-Mebne li'l-Mechûl fi'l-Luğati'l-'Arabiyya. *Mecelletu Câmi'atu Dimaşk*. C. 22, S. 1-2, s. 17-70. Dimaşk.
- Sibeveyh, 'Amr b. 'Osmân b. Kanber. (2004). *el-Kitâb*. C. 1-5. (Tah. Abdu's-Selam Muhammed HARUN). el-Kâhire: Mektebetu'l-Hancî.

